

Thoreauov *Walden* kao moguća paradigma bioetičke edukacije

Vladimir JELKIĆ
Sveučilište u Osijeku,
Filozofski fakultet u Osijeku,
Odsjek za filozofiju

Jelena LACKOVIĆ

UDK: 608.1:37

DOI: 10.15291/ai.1472

PRETHODNO PRIOPĆENJE

Primljeno: 12. prosinca 2017.

SAŽETAK

KLJUČNE RIJEČI:
transcendentalizam,
priroda, duh, sklad,
Thoreau.

Henry David Thoreau 4. srpnja 1845. odlazi na jezero Walden gdje je sagradio kolibu i živio u njoj dvije godine i dva dana. O tome je razdoblju napisao knjigu *Walden* koja je uz članak „Građanska neposlušnost“ njegovo najpoznatije djelo. Bio je uvjeren da filozof čak i izvanjskim obličjem svoga života mora biti ispred svoga vremena. Autori članka smatraju da knjiga *Walden* može biti paradigma bioetičke edukacije iz više razloga. Prvo, Thoreau i svojim primjerom i pisanjem ističe ključnu važnost čovjekova odnosa prema prirodi i neljudskim živim bićima. On je svojevrsni ekološki prosvjetitelj, a educira vlastitim primjerom. Nadalje, autori ističu da Thoreau uviđa kako uspon znanosti i tehnologije istodobno uvećava ljudsku pohlepu i potiče djelovanje štetno za prirodu. Ipak znanost se može staviti u očuvanje sklada s prirodom. Treba razborito birati sredstva koja će održavati sklad duhovnoga i prirodnoga. Autori misle da je Thoreauova veličina u tome što je doista živio prema vrijednostima koje je smatrao istinskim.

UVOD

Začeci su bioetike povezani s osnivanjem prvoga bioetičkog komiteta početkom šezdesetih godina 20. stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama.¹ Sam je pojam „bioetika“ prvi put upotrijebljen još 1926. godine u članku „Znanost o životu i nauka o čudoređu“, autora Fritza Jahra², no tek sedamdesetih godina 20. stoljeća bioetika biva prepoznata kao akademska disciplina i znanstveno područje. Bioetika je u predmetno područje filozofske etike, odnosno praktične filozofije stupila postizanjem razine refleksije i globaliziranjem bioetičkoga predmetnog područja, čime se ujedno iz medicinske etike preobrazila u etiku života.³ Poznato je da Aristotelu možemo zahvaliti na prvom cjelovitom sustavu praktične filozofije čime je postavio temelje etike i praktične filozofije uopće, zbog čega mu se još uvijek ponekad moramo vraćati. Praktična filozofija, prema Aristotelu, sadrži etiku i politiku, a tema joj je čovjek u svom čudorednom bitku, pojedinačnosti i zajedništvu. Prema Aristotelu praktično znanje određuju tri značajke: volja ili htijenje kao rezultat vođenja nerazumnoga dijela duše onim razumnim; promjenjivo biće kao predmet praktičnoga znanja i usmjerenost onome što tek treba biti – budućnosti.⁴ Iz navedenoga je vidljivo da se bioetičko znanje temelji na tako shvaćenom praktičnom znanju. Ono što omogućuje praktično znanje je, prema Aristotelu, dijanoetička vrlina *phronesis* ili razboritost koju ćemo u daljnjem tekstu pobliže odrediti u kontekstu Thoreauove misli u djelu *Walden*.

Eminentni je američki književnik Henry David Thoreau napisao svoje najznačajnije djelo inspiriran životom izvan grada, uz jezero Walden kraj grada Concorda. Ondje se odselio upravo 4. srpnja 1845. na dan američke, ali i svoje neovisnosti. Kako sam navodi namjera mu je bila spoznaja onoga što život uopće jest kada se udalji od aspekta kulture koji ga guše, te na temelju te spoznaje i način čovjekova djelovanja. Tim se promišljanjem Thoreau djelomično odmaknuo od književnosti i približio filozofiji, a prema našem stajalištu i bioetici, odnosno bioetičkoj edukaciji.

Djelo je nastalo sredinom 19. stoljeća (napisano 1847., a izdano 1854. godi-

¹ Ivana Zagorac, Hrvoje Jurić, „Bioetika u Hrvatskoj“, *Filozofska istraživanja* 111, 28(2008), str. 601.

² Amir Mazur, Iva Rinčić, „Fritz Jahr (1895-1953) – the Man Who Invented Biethics“, *Synthesis Philosophica* 51, 1(2001), str.134.

³ A. Čović, „Etika i bioetika“ u A. Čović (ur): *Izazovi bioetike*, Pergamena, Zagreb, 2000., str. 114-115.

⁴ Danilo Pejović, „Aristotelova praktična filozofija i etika“, u *Aristotel, Nikomahova etika*, Globus, Zagreb 1988, str V – XVI.

ne), prije bilo kojega poznatog događaja u povijesti bioetike i nastanka samoga pojma. Ipak zahvaljujući temi djela koja se može odrediti kao odnos čovjeka i prirode, moguće je djelo interpretirati kao „bioetiku prije bioetike“. *Walden* je nesumnjivo oblik ekološkoga prosvjetiteljstva definiranoga kao pokušaj uređenja harmoničnoga odnosa čovječanstva i Zemlje.⁵ Uporabom pojma ekološkoga prosvjetiteljstva u ovom kontekstu prvenstveno mislimo na prevrednovanje onih istih vrijednosti koje je donijelo prosvjetiteljstvo kao pokret u 17. stoljeću. Prosvjetiteljstvo je kao pokret 17. i 18. stoljeća imalo svoju pozitivnu ulogu u odmicanju čovjeka od dogmi. Danas vidimo da je počivajući na antropocentričnom stavu o superiornosti čovjeka nad prirodom uvelo svijet u odnos duboke neravnoteže. Thoreauovo je ekološko prosvjetiteljstvo proizašlo iz utjecaja transcendentalističkoga pokreta čije je najaktivnije djelovanje bilo upravo tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća sa sjedištem u Thoreauovoj neposrednoj blizini, u gradiću Concordu (Massachusetts) u SAD-u. Emerson, duhovni otac pokreta, bio je Thoreauov blizak prijatelj. Temeljna je ideja transcendentalizma kao otpora obezduhovljenom protestantizmu misao bliska panteizmu, odnosno ideji da Bog jest priroda te da je intuitivnom kontemplacijom prirode moguće iščitati poruke duhovnoga svijeta. Nije neobično da je iz tog pokreta izrastao jedan od prvih ekoloških pokreta. Ta se misao provlači kroz cijelo Thoreauovo djelo i ključna je za razumijevanje njegovih opisa prirode i pokušaja, ne samo ekološkoga prosvjetiteljstva i bioetičke edukacije već odgoja po sebi. Emerson je smatrao da je priroda posrednik misli, i to na tri načina: „1. Riječi su oznake prirodnih činjenica. 2. Pojedine prirodne činjenice simboli su pojedinih duhovnih činjenica. 3. Priroda je simbol duha.“⁶ Prema Emersonu je sva priroda metafora ljudskog uma te nas ona uči više nego što možemo svojom voljom izreći. Razlog je to zbog kojega nam i običan mrav može postati učitelj. Emerson ističe da Thoreau „... nikada nije pokušao definirati smisao prirode.“⁷ On je pripadao rijetkoj vrsti ljudi, a njegova mu je izvanredna mudrost omogućavala da materijalni svijet vidi kao značenje i simbol. Emerson je zaključio da je materijalni svijet bio ornament Thoreauova pisanja. Riječ je o „govorniku odgojenom u šumama“ o kojem Emerson piše u eseju „Jezik“.⁸ U analizi Thoreauove knjige polazimo od ovih stavova njegova suvremenika i prijatelja.

⁵ Ivan Cifrić, *Bioetička ekumena*, Pergamena, Zagreb 2007., str. 37, kasnije u tekstu: I. Cifrić, *Bioetička ekumena*.

⁶ *Europski glasnik*, Ralf Waldo Emerson, *Jezik*, Godište XVII, br. 17., Zagreb 2012., str.139.

⁷ R.W.Emerson, *Selected Writings of Ralf Waldo Emerson*, The New American Library, Inc., New York, 1965, str.422

⁸ R.W.Emerson, *Jezik*, navedeno izdanje, str. 141.

S obzirom na mnoštvo detaljnih opisa prirode kao veličanstvenoga spoja onoga prirodnoga i duhovnoga, što je vidljivo u sljedećem citatu, djelo je moguće okarakterizirati i kao „odu prirodi“: „Vjetrovi koji su hujili preko moje nastambe bili su isti koji klize i planinskim grebenima te su donosili napukle napjeve, ili samo nebeske dijelove, zemaljske glazbe.“⁹

Takvi hvalospjevi prirodi, premda iskazuju Thoreauovu očaranost ljepotama prirode, imaju svoju ulogu u onome čemu nas želi poučiti. Thoreau zasigurno želi ukazati na povezanost svega stvorenoga i sklad koji vlada u prirodi jer se njome proteže Nadduša ili Univerzalni Duh, kako su transcendentalisti nazivali Boga.

U prirodi prevladava harmonija jer njome, heraklitovski rečeno, vlada *logos* ili svjetski zakon koji omogućuje da se sve promjene u svijetu zbivaju po principu *vječne vatre koja se s mjerom pali i s mjerom gasi*. Thoreau to iskazuje i sljedećim opisom: „Kao što nam se svako godišnje doba čini najboljim kad na njega dođe red, tako i nastup proljeća nalikuje stvaranju Kozmosa iz Kaosa i ispunjenju Zlatnog doba.“¹⁰

Promjene u prirodi Thoreau uspoređuje s djelovanjem Umjetnika (Boga Stvoritelja) koji je stvorio svijet, a iskazom „Walden bijaše mrtav i oživje“¹¹ igrom riječi pod zajednički nazivnik stavlja Isusa, sina Božjega, i jezero Walden kao djela jednoga Stvoritelja. Što uopće Thoreau pokušava time postići? Takvi su izrazi zasigurno odraz transcendentalizma pod čijim je utjecajem bio, no važno je istaknuti da on time želi potaknuti čovjeka na učenje iz prikrivenoga sklada prirode i s time u skladu prevrednovati vrijednosti koje ima.

PARADIGMA BIOETIČKE EDUKACIJE U DJELU WALDEN

Općenito govoreći sadržaj je bioetičke ekumene uz načela i vrijednosti orijentacijsko znanje. Kao znanje o načelima koja definiraju i propituju smisao primjene znanstvenih znanja, ono što je potrebno za harmoničan odnos čovjeka i prirode, odnosno kulturne i bioetičke ekumene koje su danas više nego ikad u sukobu. Ključni je instrument kojim se prenosi to orijentacijsko znanje upravo bioetička edukacija.¹² Thoreau nam ovim djelom pokušava pokazati

⁹ Henry D. Thoreau, Walden, MF Naklada, Labin 2006., str.115., kasnije u tekstu: Thoreau, Walden

¹⁰ Thoreau, Walden, str.350.

¹¹ Isto, str. 348.

¹² Vidi o tome: I. Cifrić, Bioteička ekumena, str. 27.

kako je on na svom primjeru pomirio prirodu i kulturu da bi potaknuo čitatelja na istu ideju, no ne i na jednak način. Time je on i odgojitelj, odnosno učitelj koji nije zaboravio već upravo naglašava važnost odgoja i samoodgoja duha, pri čemu ključnu ulogu ima čovjekov odnos prema prirodi i neljudskim živim bićima.

U kontekstu bioetičke edukacije kao moguće paradigme u djelu *Walden* potrebno je definirati pojmove edukacije te odgoja i obrazovanja od čega je edukacija sadržana. Pojam edukacije sadrži i odgoj kao plansko učenje s ciljem utjecanja na ponašanje i razvoj moralnih sposobnosti te obrazovanje kao plansko učenje spoznajnih i psihomotornih sposobnosti. U tom smislu bioetička edukacija označava plansko učenje sadržaja potrebnih za razvoj spoznajnih i moralnih svojstava ličnosti u kontekstu odnosa prirode i kulture.¹³ Thoreau je u djelu usredotočen ponajviše na odgoj i samoodgoj čovjekova duha, no ne zanemaruje ni obrazovanje, s obzirom na to da ističe važnost čitanja klasične literature, učenje starih i stranih jezika te proučavanju prirode.

Što je, prema Thoreau, sklad čovjeka i prirode te na kojim se načelima i vrijednostima temelji njegovo bioetičko, odnosno ekološko prosvjetiteljstvo? Sve su prirodne stvari, bića i pojave u prirodnoj ravnoteži, osim čovjeka koji svojim antropocentričnim djelovanjem na dugoročnu štetu sebe i ostalih prirodnih stvari narušava tu harmoniju. Thoreau želi podsjetiti čovjeka da je i sam dio prirode, a kao dio prirode treba se truditi biti u skladu s njom. Spoznaja toga *prikrivenog sklada* prirode, o kojemu govori i Heraklit, treba potaknuti sklad s prirodom i sklad u samome sebi: *duhovni sklad*. Thoreau kaže: „Zar se ja neću sporazumjeti s prirodom? Nisam li ja dijelom lišće i biljno obličje?”¹⁴ Metoda odgoja koju Thoreau koristi u svom poučavanju jest prikaz vlastitoga načina života i mišljenja. Thoreau se postavlja prema prirodi kao subjekt, dakle polazi od ja, od svojih misli, djela, načina života. Pritom on prirodu promatra kao objekt s obilježjima subjekta. Sve vrijednosti i načela koja zastupa počivaju na tom odnosu poštovanja subjekta prema objektu/subjektu. Iz toga možemo iščitati njegovu intenciju da prikazom vlastita načina života čitatelju pomogne da uvidi kako je odnos čovjeka i prirode sličan odnosu dvojice prijatelja a ne gospodara i slugu, moguć i nužan.

Thoreau nam primjerom vlastita djelovanja pokušava ukazati na ono važno. Detaljnim opisima izrade dimnjaka i značaj grijanja u vlastitoj kući, pri čemu

¹³ Vidi o tome: N. Gosić, *Bioetička edukacija*, Pergamena, Zagreb, 2005, str. 10-11.

¹⁴ Thoreau, *Walden*, str. 173.

s poštovanjem nabraja i opisuje materijal potreban za izradu (šljunak, pijesak) i drvo kao ogrjev, pokazuje da je svjestan što je i na koji način uzeo prirodi te kasnije u tekstu opisuje kako mu je to poslužilo. Šljunak s obale omogućio mu je čvrst dimnjak, a drvo za ogrjev toplu i svijetlu kuću kako bi postigao tek toliku ugodu da može djelovati na ostvarenju svojih vlastitih viših ciljeva, što je u njegovu slučaju bilo pisanje. Čovjek je duhovno više biće od životinje i kao takav je sposoban prilagođavati prirodu svojim potrebama, no te potrebe trebaju biti u skladu s osnovnim fiziološkim potrebama. Ponajviše u skladu s višim ciljevima i humanističkim potrebama:

„Na taj način on odlazi korak-dva dalje od nagona i prišteđuje si nešto vremena za umjetnost.“¹⁵

O lovu Thoreau naizgled govori kao o korisnom načinu obrazovanja u kontekstu učenja o prirodi, no naglašava da lov naposljetku treba nadrastiti te to potkrepljuje sljedećom izjavom:

„Nijedno humano biće koje napusti nepromišljenu dječачku dob, neće iz objesti ubiti nijedno stvorenje što svoj život nosi po istom pravu po kojem i ono samo. U krajnjoj neprilici zec plače poput djeteta.“¹⁶

Znamo da neki ljudi ubijaju iz objesti i ljude i životinje, no čovjek je čovjek po sebi jer ima sposobnost izdići se iznad toga i njegova je dužnost da to u konačnici i učini. Zanimljivo je primijetiti da Thoreau više empatije pokazuje prema neljudskoj prirodi i životinjama, nego prema ljudima. Je li to posljedica razočaranja u ljude ili nešto sasvim drugo ne bi bilo primjereno nagađati.

Thoreau se zalaže za vegetarijanstvo jer životinjska hrana nije u skladu s višim zakonima, s obzirom na to da je nečista. Tvrdi da je zasitnost u odnosu na biljnu hranu neznatna, a prljavština oko pripreme veća. „Odbojnost prema životinjskoj hrani“, tvrdi Thoreau, „nije posljedica iskustva već nagona.“¹⁷ „Bijedan je izbor“, smatra on, „živjeti zaskaćući druge životinje, postavljajući stupice za zečeve i klanjem janjadi.“¹⁸ Ipak Thoreau, kao što je već navedeno na drugim mjestima, prihvaća da određenoga odstupanja od prilagođavanja prirodi ponekad mora biti: „...bio sam kadikad u stanju s užitkom pojesti i prženog štakora, ako je to bilo potrebno.“¹⁹ Ključni dio je: „ako je bilo potrebno“ jer pokazuje da se o tom činu zadiranja u prirodu promislilo samo čovjeku

¹⁵ Isto, str.290.

¹⁶ Isto, str.251.

¹⁷ Isto, str.253.

¹⁸ Isto, str.254.

¹⁹ Isto, str.255.

dostupnom moći suđenja. Kritike lova i životinjske prehrane iskazuju njegove ideje o prevrednovanju vrijednosti odnosa čovjeka i životinja, odnosno čovjeka prema neljudskoj prirodi. S druge strane vrijednosti koje bi trebale prevladati u odnosu čovjeka sa svojom kulturom i tehnologijama prema okolišu, iskazuje primjerice i osvrtom na željeznicu u blizini svoje nastambe. Kada mu kontemplaciju u divljini prekine vlak ili „željezni konj“, kako ga naziva, Thoreau se osvrće na pojavu i značenje vlaka i željeznice te utjecaj koji takva novost industrije i tehnologije donosi društvu i trgovini. Željeznica je u to vrijeme predstavljala jedno od čovjekovih najvećih tehnoloških postignuća, a autor je vrlo brzo primijetio kakav to utjecaj na prirodu ima. Jedne stvari odlaze gore, a druge dolje.²⁰ Raste čovjekovo znanje, pohlepa i konzumerizam, a propada njegova čovječnost i to svakim srušenim stablom i svakom životinjom zatočenom u vagonu kako bi bila ubijena i pojedena na nekom drugom kraju svijeta.

Thoreau je već tada primijetio u kojem smjeru čovječanstvo ide: površnost, materijalizam, neumjerenost. U želji je za posjedovanjem čovjek već tada nepromišljeno otuđivao prirodi njenu ljepotu, veličanstvenost i vrijedne resurse za živote sljedećih naraštaja, a danas je ta pojava u dubljim i većim razmjerima nego što je Thoreau ikad mogao zamisliti. U njegovo vrijeme znanost i tehnologija još nisu u tolikoj mjeri narušavale sklad prirode pa nije neobično da Thoreau piše da je priroda nepovredivoga zdravlja. Suvremenost nam pokazuje koliko je u tom slučaju bio u krivu. Njegova je sklonost znanstvenom proučavanju prirode vidljiva u njegovim matematičkim mjerenjima i izradi tlocrta jezera Walden te promatranju prirodnih pojava i promjena, što nam pokazuje da on nije u sukobu sa znanošću. Znanost se u njegovu slučaju ne protivi bioetici već one služe jedna drugoj i nadopunjuju se. Premda važnijim od istraživanja prirode i brojanja mačaka u Zanzibaru²¹, smatra istraživanje samoga sebe.

Očito da način postizanja sklada između prirode i čovjeka, odnosno prilagođavanje prirode čovjeku treba biti vođeno razboritošću (*phronesis*) o kojoj je Aristotel pisao i koja je ključni element njegove etičke filozofije. Predstavlja oruđe uma kojom čovjek ima mogućnost, ali i nužnost usmjeravanja svoje prirode (nagoni, porivi, žudnja) prema djelotvornoj kreposti čije je načelo „zlatna sredina“ ili „prava mjera“ suviška i sumanjka.

Phronesis kao umna ili dijanoetička vrlina u Aristotelevoj filozofiji označa-

²⁰ Vidi o tome: Isto, str.155.

²¹ Isto, str.359.

va promišljeni izbor sredstava za postizanje svrhe Dobra, pri čemu je izbor sredstava uvijek drukčiji ovisno o danoj situaciji, što ujedno znači i to da se ta vrlina uči djelajući.²² Način na koji Thoreau provodi svoju bioetičku edukaciju moguće je opisati upravo kao poticaj čitatelja na slobodno i razborito djelovanje uz promišljen izbor sredstava za ostvarenje svrhe. Svrha je takvoga djelovanja život u skladu s višim zakonima, ili konkretnije rečeno – život kao neprestano njegovanje sklada duhovne i prirodne sfere.

BIOETIČKA EDUKACIJA I ODGOJ PO SEBI

Već smo pokazali da je metoda kojom Thoreau pokušava bioetički educirati, odnosno odgojiti čitatelja upravo prikaz vlastita načina života. Pritom on ne nameće svoj način života kao jedini ispravan, već poštuje čovjeka kao pojedinca i svu njegovu individualnost. Pokazuje to i sljedećim iskazom: „Svaki put osim vašeg, put je sudbine. Zato se držite svoje staze.“²³

Inzistiranje na samospoznaji, samosvjesno djelovanje, kritika građanskoga društva s njegovim moralnim sustavom..., sve nas to uvelike podsjeća na misao Friedricha Nietzschea. Individualnost je u Thoreauovoj misli, kao i u Nietzscheovoj, temelj na kojemu bi trebao počivati odgoj i obrazovanje pa tako i samoodgoj: „Ako čovjek ne ide ukorak sa svojim drugovima, možda je to zato što čuje drugačijeg bubnjara. Neka korača na glazbu koju čuje, ma kako odmjerenu ili daleku. Nije važno da sazre brzinom jabuke ili hrasta.“²⁴

Čovjek bi trebao u svim segmentima graditi svoj život u skladu s višim načelima. Jedno od viših načela je i duhovna čistoća kao kontrola strasti i tjelesnih osjetila, za što se i Nietzsche zalaže pod pojmom filozofske askeze. Dok je kršćanska askeza, prema Nietzscheu, protuprirodno negiranje najsnažnijih životinjskih instinkta, filozofska askeza podrazumijeva: „Zna se koje su tri velike svećane riječi asketskog idealizma: siromaštvo, skrušenost, tjelesna suzdržanost. I sad neka se jednom iz blizine pogleda život svih velikih, plodnih, pronalaziteljskih duhova – uvijek će se u njemu do određenog stupnja naći sve

²² Aristotel o tome kaže sljedeće: Čini se da je razborit onaj koji uzmaže lijepo promišljati o stvarima koje su mu dobre i probitačne, i to ne dijelom, kao što je korisno radi zdravlja ili pak radi snage, nego koje stvari pridonose dobru životu u cijelosti. (...) Preostaje da je ona istinski činidbena sposobnost prema razumu, a što se tiče stvari koje su čovjeku dobre ili loše.” Aristotel, Nikomahova etika, Globus/Zagreb, Sveučilišna naklada Liber/Zagreb, 1988., str.121.

²³ Isto, str. 153.

²⁴ Isto, str. 363.

to troje.²⁵

Thoreau poput Aristotela prije njega i Nietzschea nakon njega nema namjeru negirati čovjekovu prirodu, njegove nagone i porive jer u njima je sadržana sama volja koja pod utjecajem aristotelovske *phronesis* omogućuje ispravno djelovanje u određenoj situaciji. Thoreau kaže:

„U sebi sam nalazio, a nalazim ga i dalje, poriv prema nekom višem, ili, kako ga zovu, duhovnom životu, kao i većina ljudi, ali i jedan prema primitivnom stupnju, divljem, i ja oba poštujem. Divlje ne volim manje od dobrog.“²⁶

Već se u prvom poglavlju naslovljenom „Ekonomija“ kritikom građansko-ga načina života i detaljnim opisom gradnje svoje skromne kućice pokazuje da zagovara jednostavnost, umjerenost, skromnost i zadovoljavanje osnovnih potreba u sferi materijalnoga. Suviše onoga materijalnoga nas veže i sputava, a Thoreau nam savjetuje: „Dokle god je moguće, živite slobodni i nevezani. Mala je razlika veže li vas imanje ili okružni zatvor.“²⁷

Luksuz ili bogatstvo u materijalnom smislu, osiromašuje život u duhovnom smislu. Bogatstvo čovjeka je u njegovoj slobodi i neovisnosti: „...jer čovjek je bogat ovisno o tome od koliko stvari može dignuti ruke.“²⁸ Spartanski ili asketski život, kako sam Thoreau navodi, približava nas onome što život u svojoj biti jest, kada je odriješen od svih nepotrebnih informacija, posjedovanja, društva koje zamara ili hrane koja nas čini nečistima. U tom kontekstu kaže: „Nije nužan novac da bi se kupilo ono što je potrebno duši.“²⁹

Thoreauova kritika filantropije poprilično podsjeća na Nietzscheovu kritiku kršćanskog morala i „ljubavi prema bližnjima“. U djelu *Ecce homo* Nietzsche također polazeći od svoje vlastitosti, pokazuje kako bi pojedinac trebao graditi svoju vlastitost. O „ljubavi spram bližnjeg“ Nietzsche govori da ne vjeruje u takozvane „nesebične“ nagone te da se radi više o slabosti nego o vrlini. Slično tome Thoreau za filantropiju tvrdi da je precijenjena: „Čovjek nije prema meni dobar čovjek zato što će me nahraniti ako gladujem, zagrijati ako se smrzavam ili izvući iz jarka ako slučajno u nj upadnem. Mogu vam naći psa njufaundlera koji će učiniti isto.“³⁰

Nietzsche i Thoreau se slažu u kritici postojećega moralnog sustava i tvrde da

²⁵ Friedrich Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, AGM, Zagreb, 2004., str.122.

²⁶ Thoreau, *Walden*, str.249.

²⁷ Isto, str.114.

²⁸ Isto, str.112.

²⁹ Isto, str. 367.

³⁰ Isto, str. 104.

svrha pojedinca nije pomaganje bližnjem, dobročinstvo i sućut. Nietzsche drži da je upravo nadvladavanje sućuti otmjena krepost.³¹ Puno je veći izazov, smatra Thoreau, okrenuti se prema sebi i nastojati bit blagoslov za čovječanstvo: „Nemoj težiti tome da budeš nadglednikom siromašnih, nego nastoji postati jednim od velikana svijeta.“³² Thoreau se također zalaže za prihvaćanje životnih okolnosti i promjenu perspektive čime sami sebe odgajamo u velikana svijeta: „Ma koliko vaš život bio bijedan, suočite se s njim i živite ga; ne uklanjajte mu se i ne dobacujte mu pogrde. Nije on toliko loš koliko ste vi.“³³ To nas podsjeća na Nietzscheova učenja o „amor fati“, perspektivizmu, plesu i igri. Poput Nietzschea koji u djelu *Ecce homo* daje naizgled banalne upute: što treba jesti, gdje treba živjeti, što čitati i slično, Thoreau na više mjesta u *Waldenu* govori o važnosti mudroga izbora čimbenika koji imaju mogućnosti utjecati na nas u duhovnom i tjelesnom smislu: počevši od izbora hrane, pića, društva, razgovora, zanimanja, pa tako do čitanja knjiga. Primjerice, Nietzsche piše da je jak objed lakše probaviti nego preslab te da kava čini tmurnim, a čaj je samo jutrom podnošljiv. Nietzsche je uvjeren da svaka tromost utrobe ukoliko postane lošom navikom može od genija učiniti osrednju čoporsku životinju. U tom kontekstu Thoreau govori o uzdržavanju od obilne, ali i životinjske hrane čime opet pokazuje da njegovanje prirode (i živih bića) i njegovanje duhovnosti idu jedno s drugim. U poglavlju „Viši zakoni“ navodi sljedeće: „... ne sumnjam da sudbina ljudske vrste, u njenom postupnom napredovanju, leži u tome da ona prestane jesti životinje, baš kao što su divljačka plemena prestala jesti jedno drugu kad su došla u dodir s uljuđenijima.“³⁴

Životinjsku i obilatu hranu trebamo izbjegavati, a jedino piće za mudraca je prema njemu – voda.³⁵ Boravak u društvu zamara, a zdravo je veći dio vremena biti sam.³⁶ Dijalozi trebaju biti s odabranima te s intencijom razvoja intelektualne i duhovne sfere u pojedincu. Čitati treba valjano, dakle čitati prave knjige i u pravom duhu,³⁷ a ne osvrtni se na banalne informacije koje guše istinu. Izboru zanimanja, profesionalnoj orijentaciji, također treba posvetiti pažnju za što je potrebna samospoznaja. U poglavlju „Čitanje“ Thoreau kaže:

³¹ F. Nietzsche, *Ecce Homo*, Znaci, Zagreb, 1980., str.97.

³² Thoreau, *Walden*, str.108.

³³ Isto, str. 366.

³⁴ Isto, str. 254.

³⁵ „Vjerujem da je voda jedino piće za mudraca.“ Isto, str. 255.

³⁶ „Nadaje mi se zdravim veći dio vremena biti sam. Boravak u društvu, pa i u najboljem, ubrzo zamara i rastrojiva.“ Isto, str. 170.

³⁷ Isto, str. 134.

„S malo više promišljenosti u izboru svojih zanimanja, svi bi ljudi postali možda u biti učenjaci i promatrači...“³⁸ Kritika društva u cjelini zahvaća i kritiku sustava obrazovanja. Školstvo je namijenjeno maloj djeci, a ne postoji nešto što se naziva neobičnom školom, školom za sebe.³⁹ Umjesto neumjerenoga trošenja na tjelesnu hranu, potiče trošenje na duševnu hranu. Zalaže se za cjeloživotno obrazovanje i ulaganje u obrazovni sustav, umjesto u gradsku infrastrukturu.⁴⁰ Poput Nietzschea smatra da je pravo obrazovanje – obrazovanje pojedinca, a da ključnu ulogu u njemu ima pravi odgojitelj kojega karakterizira znanje.⁴¹ U „Zaključku“ nam Thoreau potvrđuje odgojno-obrazovni cilj djela: „I dok se Engleska trudi izliječiti truljenje krumpira, zar se nitko neće potruditi izliječiti truljenje mozga, koje je toliko rasprostranjenije i pogubnije?“⁴²

ZAKLJUČAK

Thoreauove misli koje je iznio djelom počivaju na pokretu transcendentalista onoga vremena i prostora kao i na proučavanju klasične književnosti i filozofije, no njegov značaj nije tek u sažimanju velikih misli iz povijesti filozofije i umjetnosti. U predgovoru knjizi Igor Grbić dobro uočava: „nitko kao Thoreau nije znao gledati i kroz prirodu, a ne samo u nju“, time iskazuje misli divljenja koje su prolazile glavama zasigurno većine ljudi koji su čitali *Walden*. Nije Thoreau ni prvi ni posljednji koji je govorio o promišljanju pri upotrebi sredstava za određenu svrhu, o askezi ili kontroli svojih poriva u svrhu viših ciljeva, o važnost obrazovanja duha, a ne tek obrazovanja za tržište. Mi smo ga stavili u kontekst bioetičke edukacije, pritom razmatrajući odnos čovjeka prema životinjama i okolišu s ciljem ostvarenja sklada sa samim sobom i s onim oko sebe. Smatramo da je njegova veličina upravo u tome što je doista živio prema vrijednostima koje je smatrao istinskim, čime njegove riječi poprimaju dodatnu težinu i autoritet ukoliko je on sam određen kao spoj znanja, zalaganja i vlastitoga primjera. Njegov način života, kao život slobodnoga i neovisnoga čovjeka koji na razini subjektivnosti neprestano radi na ostvarenju najviših duhovnih ciljeva čovjeka po sebi, u isto nas vrijeme i posramljuje i inspirira. Ukoliko je

³⁸ Isto, str.133.

³⁹ Isto, str.143.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto, str.363.

htio svojim prikazom načina života utjecati na čitatelja, uspio je. Njegova je namjera, kao što je već navedeno, odgoj pojedinca, konkretnije poticaj čovjeka na samospoznaju i samoodgoj. U radu je ukazano na neodvojivost moralnoga po sebi i moralnoga u bioetičkom smislu te u vezi s time neodvojivost edukacije po sebi i bioetičke edukacije. Thoreau je još u 19. stoljeću prepoznao da je bioetički diskurs neodvojiv od etičkoga. Konkretnije odgoj za djelovanje čovjeka u smjeru dobrobiti Zemlje i svih bića na njoj neodvojiv je od odgoja i etike u cjelini. Današnjica nam pokazuje da ta činjenica još uvijek nije na primjeren način zaživjela u odgojno-obrazovnom sustavu. Iako u određenim visokoškolskim ustanovama bioetika kao predmet postoji već duži ili kraći niz godina, nužno je bioetičke i etičke sadržaje uvrstiti i u osnovnoškolske i srednjoškolske odgojno-obrazovne programe. Etički i bioetički sadržaji bi se u ovoj novoj znanstvenoj i civilizacijskoj epohi trebali na primjeren način podrazumijevati na svakom stupnju odgoja i obrazovanja. Krajnje je vrijeme da doista spoznamo da smo dijelom prirode i da je naša dužnost biti u skladu s njom i naučiti od nje kako biti u skladu sa samim sobom. U suprotnom i dalje ostajemo društvo koje se više bavi truljenjem krumpira nego truljenjem mozgova, upravo je ta posvećenost čovjekova znanja i truda u povećanje proizvodnje prehrambenih dobara do današnjega pretjeranog uplitanja kako u okoliš, u kontekstu proizvodnje GMO hrane i uporabe raznih pesticida, tako i u životinjski svijet, u kontekstu modificiranja gena i uzgoj životinja u nehumanim uvjetima. Uz sva čuda koja nam donosi današnja napredna znanost i tehnologija, ne čini nam se suviše fantastičnim niti uzgoj ljudi za potrebe doniranja organa što čini temu jednoga znanstveno-fantastičnoga filma.⁴³ Kako kaže Thoreau: „i dok takve stvari odlaze gore, druge dolaze dolje.“⁴⁴

Slažemo se s Thoreauom u onom što je vodilo i njega samoga kako u načinu života tako i pri pisanju *Waldena*, *Građanske neposlušnosti* i ostalih manje poznatih djela: „promjene se ne događaju ni oružanim sukobima ni prosvjedima i transparentima. Umjesto kolektivne revolucije, promjene donosi individualna evolucija. Koliko god to strašno i odgovorno zvučalo, promjena – to je promjena mojega Ja, moja vlastitost.“

⁴³ Radi se o filmu „Never Let Me Go“ redatelja Marka Romanika prema istoimenom romanu autora Kazua Ishiguroa.

⁴⁴ Thoreau, *Walden*, str. 155.

LITERATURA

- ARISTOTEL. Nikomahova etika, Globus/Zagreb, Sveučilišna naklada Liber/Zagreb, 1988.
- CIFRIĆ, Ivan. Bioetička ekumena, Pergamena, Zagreb, 2007.
- ČOVIĆ, Ante. "Etika i bioetika" u A. Čović (ur): Izazovi bioetike, Pergamena, Zagreb, 2000.
- EMERSON, R. W. Selected Writings of Ralf Waldo Emerson, The New American Library, Inc., New York, 1965.
- Europski glasnik, Ralf Waldo Emerson, Jezik, Godište XVII, br. 17., Zagreb, 2012.
- MAZUR Amir, Iva RINČIĆ. "Fritz Jahr (1895-1953) – the Man Who Invented Bioethics", Synthesis Philosophica 51, 1(2001.)
- NIETZSCHE, Friedrich. Ecce Homo, Znaci, Zagreb, 1980.
- NIETZSCHE, Friedrich. Uz genealogiju morala, AGM, Zagreb, 2004.
- PEJOVIĆ, Danilo. "Aristotelova praktična filozofija i etika", u Aristotel, Nikomahova etika, Globus, Zagreb, 1988.
- THOREAU, Henry D., Walden, MF Naklada, Labin, 2006.
- ZAGORAC, Ivana, Hrvoje Jurić. "Bioetika u Hrvatskoj", Filozofska istraživanja 111, 28 (2008), Zagreb.

THOREAU'S WALDEN AS A POSSIBLE PARADIGM OF BIOETHICAL EDUCATION

Vladimir JELKIĆ

University of Osijek,

Faculty of humanities and social sciences,

Department for philosophy

Jelena LACKOVIĆ

KEYWORDS:

*transcendentalism, nature,
spirit, harmony, Thoreau*

SUMMARY

On July 4, 1845. Henry David Thoreau went to the Walden Pond, where he built a cabin and lived in it for two years and two days. About that period he wrote "Walden", the book which is, along with "Civil Disobedience", his most famous work. He was convinced that a philosopher had to be ahead of his time even with his outward form of his life. The authors of this article think that "Walden" can be a paradigm of bioethical education for more than one reason. First of all, both with his personal example and his writing Thoreau points out the crucial importance of man's relationship towards nature and non-human living creatures. He is an ecological educator in his own right, educating by his own example. Furthermore, the authors point out that Thoreau sees how the development of science and technology increases human greed and encourages activity harmful to nature. However, science can be harmonised with nature. What should be done is sensibly choose the means to keep the balance between spiritual and natural. The authors hold that Thoreau's greatness lies in his living according to the values he deemed authentic.